

Syllabus

Clëntondersteuning

MEE Zuid-Limburg

Mei 2019

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Preventieve waarde cliëntondersteuning	4
3. Belang van onafhankelijkheid	6
4. Inzet voor specifieke doelgroepen	7
4.1 LVB en schulden	7
4.2 Patiënten in de curatieve zorg	10
4.3 Ex-gedetineerden	11
5. VN Verdrag handicap	14
Literatuur	18

1. Inleiding

Cliëntondersteuning bestaat uit informatie, advies en korte ondersteuning die inwoners helpt zo zelfredzaam mogelijk te zijn en de daarvoor benodigde zorg en ondersteuning te vinden en te krijgen. De Wmo geeft gemeenten de plicht om deze cliëntondersteuning goed te regelen. De wet noemt in dat verband met name de toegankelijkheid, de onafhankelijkheid, de integraliteit, de beschikbaarheid en de bekendheid van cliëntondersteuning.

Wat zegt de wet?

Artikel 1.1.1. van de Wmo 2015 definieert cliëntondersteuning als: “Onafhankelijke ondersteuning met informatie, advies en algemene ondersteuning die bijdraagt aan het versterken van de zelfredzaamheid en participatie en het verkrijgen van een zo integraal mogelijke dienstverlening op het gebied van maatschappelijke ondersteuning, preventieve zorg, zorg, jeugdhulp, onderwijs, welzijn, wonen, werk en inkomen.”

Daarmee is in één wet de cliëntondersteuning voor het gehele sociale domein (dus ook voor de Jeugdwet en de Participatiewet) én andere levensgebieden zoals schuldhulpverlening, onderwijs, gezondheidszorg, wonen, werk en inkomen geregeld. De Wmo regelt de cliëntondersteuning bij de toeleiding tot de poort van Wlz (CIZ, zorgkantoor). Vanaf het moment dat een Wlz indicatie is afgegeven, wordt de cliëntondersteuning vanuit de Wlz geregeld.

In de Memorie van toelichting (MvT) van de Wmo staat dat gemeenten zorg dienen te dragen dat informatie, advies en (kortdurende) ondersteuning voor al haar inwoners beschikbaar en toegankelijk is. Dat deze onafhankelijk en integraal is en dat de gemeente ervoor zorg draagt dat bij de cliëntondersteuning het belang van de inwoner het enige uitgangspunt is. Verder stelt de MvT dat cliëntondersteuning een algemene voorziening is, en kosteloos is voor de inwoner. Cliëntondersteuning is ook beschikbaar voor aanvragers van een persoonsgebonden budget (PGB) en voor het ontlasten van mantelzorgers. Gemeenten hebben tot slot de verantwoordelijkheid om adequaat te communiceren over de gekozen organisatie en het aanbod hierin.

Handreiking Onafhankelijke Clientondersteuning, januari 2017, Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

https://vng.nl/files/vng/publicaties/2017/20170124_vng_handreiking_clientondersteuning_0.pdf

Het afgelopen jaar zijn er diverse relevante onderzoeks- en evaluatie rapporten m.b.t. cliëntondersteuning gepubliceerd die gemeenten, zorgkantoor en organisaties helpen om cliëntondersteuning goed te regelen en de kwaliteit ervan verder te verbeteren. In deze Syllabus is een greep uit deze publicaties ter informatie en inspiratie gebundeld.

2. Preventieve waarde cliëntondersteuning

In 2018 was er op landelijk en regionaal niveau in toenemende mate aandacht voor de preventieve waarde van het voorliggend veld in zijn algemeenheid en cliëntondersteuning in het bijzonder. Het kabinet onderschreef het belang van cliëntondersteuning hetgeen o.a. heeft geresulteerd in het opnemen van extra middelen t.b.v. cliëntondersteuning in het regeerakkoord. In de kamerbrief van 12 juli 2018 informeert Minister de Jonge (VWS) de Tweede Kamer over de inzet van deze extra middelen. In deze brief worden de bedoeling van onafhankelijke cliëntondersteuning, de actielijnen van de aanpak, cliëntondersteuning voor mensen met een pgb in de curatieve zorg en de activiteiten waarop middelen worden ingezet toegelicht.

De bedoeling van onafhankelijke cliëntondersteuning

“De essentie van cliëntondersteuning is voor mij dat iemand naast de cliënt staat en hem of haar met informatie, advies en voorlichting bij staat om een hulpvraag te verhelderen, de weg te vinden in een voor veel mensen complex stelsel en in het contact met gemeenten, zorgkantoor, instanties en aanbieders.

Cliëntondersteuning kan eenmalig zijn, maar kan ook periodiek nodig zijn gedurende enige of langere tijd. De ondersteuning heeft extra waarde wanneer sprake is van grote kwetsbaarheid bij de cliënt, bijvoorbeeld vanwege verstandelijke beperking, beperkte sociale vaardigheden of gebrek aan sociaal netwerk.

Door cliëntondersteuning worden regie en zelfredzaamheid versterkt, krijgen kwetsbare mensen passende voorzieningen om grip op hun leven te versterken of om naar vermogen mee te doen in de samenleving, of ontvangen ze de langdurige zorg die nodig is. Wanneer de hulpvraag zich uitstrekt over meerdere levensdomeinen, kan cliëntondersteuning ook daarop adviseren en een bijdrage leveren aan integrale dienstverlening door gemeenten en instanties.”

1. Minister Hugo de Jonge de Jonge, kamerbrief 12 juli 2018, Inzet extra middelen uit Regeerakkoord voor cliëntondersteuning.

[file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/kamerbrief-over-inzet-extra-middelen-uit-regeerakkoord-voor-clientondersteuning%20\(3\).pdf](file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/kamerbrief-over-inzet-extra-middelen-uit-regeerakkoord-voor-clientondersteuning%20(3).pdf)

Wat is voor u de essentie van cliëntondersteuning?

Enkele fracties uit de vaste commissie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport hebben n.a.v. de kamerbrief vragen voorgelegd aan minister Hugo de Jonge. Op 14 januari 2019 zijn de antwoorden van minister Hugo de Jonge op deze vragen gepubliceerd in het Verslag schriftelijke overleg (VSO) over onafhankelijke cliëntondersteuning. In deze antwoorden licht Hugo de Jonge o.a. de bedoeling van onafhankelijke cliëntondersteuning nog verder toe en wordt ook het belang van onafhankelijkheid en integraliteit toegelicht. Tevens wordt het belang van zichtbaarheid en bekendheid van cliëntondersteuning onderstreept.

De bedoeling van onafhankelijke cliëntondersteuning

“d  cliëntondersteuner bestaat niet. Er zijn vele verschillende vormen van (onafhankelijke) cliëntondersteuning. (...) Wanneer sprake is van grote kwetsbaarheid en complexiteit kan het ook langdurige, intensieve en op de doelgroep gespecialiseerde vormen aannemen en is het onderscheid met begeleiding, hulpverlening en casemanagement klein.

Onbekendheid cliëntondersteuning

“Het belangrijkste punt van het SCP en de Ombudsman in zijn rapport Zorgen voor Burgers is dat de onbekendheid met de mogelijkheid tot ondersteuning groot is, juist bij hen die het goed kunnen gebruiken.”

De toegang

“‘No-wrong-door’ is voor mij het uitgangspunt. Deze attitude staat wat mij betreft voorop, en niet de ogenschijnlijke logische oplossing van één fysiek loket. Het is nauwelijks mogelijk om alle vindplaatsen en alle type vragen en alle voorzieningen bij elkaar te organiseren op één fysieke locatie. Het gaat erom dat elke plek waar een hulpvraag wordt gesteld – de huisarts, de school, de straatcoach, het UWV-loket – weet waar iemand (wel) terecht kan, goed doorvraagt op de daadwerkelijke vraag.”

“Onafhankelijke cliëntondersteuning richt zich conform de definitie in de Wmo op het gehele sociaal domein, en dus op maatschappelijke ondersteuning, preventieve zorg, zorg, jeugdhulp, onderwijs, welzijn, wonen, werk en inkomen. Iedere gemeente bepaalt hoe zij daartoe de cliëntondersteuning vorm geeft. Het lijkt mij daarin juist niet de bedoeling, dat voor ieder terrein of elke wet een andere cliëntondersteuner georganiseerd wordt. Immers, juist mensen die cliëntondersteuning kunnen gebruiken, weten vaak niet door welke partij, vanuit welke wet en op welk terrein hun behoefte door de overheid opgepakt wordt, en hebben vaak behoefte op meerdere terreinen.”

2. Minister Hugo de Jonge, 14 januari 2019, Verslag schriftelijk overleg (VSO) over onafhankelijke cliëntondersteuning.

[file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/kamerbrief-over-verslag-schriftelijk-overleg-vso-over-onafhankelijke-clientondersteuning%20\(2\).pdf](file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/kamerbrief-over-verslag-schriftelijk-overleg-vso-over-onafhankelijke-clientondersteuning%20(2).pdf)

Hoe is in uw gemeente de toegang geregeld? En hoe is de verbinding van de toegang met de cliëntondersteuning?

Wat doet uw gemeente om de bekendheid met cliëntondersteuning onder (kwetsbare) burgers te vergroten?

3. Belang van onafhankelijkheid

In 2018 was er in toenemende mate aandacht voor het belang van de onafhankelijkheid van cliëntondersteuning.

Onafhankelijkheid

“Ik vind de onafhankelijkheid van de cliëntondersteuner belangrijk. De cliëntondersteuner moet het belang van de cliënt dienen en niet het belang van de gemeente c.q. het zorgkantoor en mag geen belang hebben bij de keuze voor een bepaalde aanbieder van zorg- of ondersteuning. (...) Het gaat mij erom dat de cliëntondersteuner, staande naast de cliënt, geen belang heeft bij de uitkomst en objectief is. Zoals ik eerder aangaf is onafhankelijkheid geborgd wanneer de cliëntondersteuner niet iemand is die besluit wat, gegeven de regels, wordt toegekend en of iemand die ook zelf hulp verleent en gefinancierd wordt. (...) Tegelijkertijd is het goed, zoals ik hierboven aangaf, dat cliëntondersteuners om en bij ‘de toegang’ acteren om vindbaar en beschikbaar te zijn.”

2. Minister Hugo de Jonge, 14 januari 2019, Verslag schriftelijk overleg (VSO) over onafhankelijke cliëntondersteuning.

In 2018 is in opdracht van de beroepsvereniging van professionele cliëntondersteuners (BCMB) onderzoek gedaan naar de onafhankelijkheid onder ruim tweehonderd cliëntondersteuners door het associate lectoraat ‘Informeel netwerken en laatmoderniteit’ van Christelijke Hogeschool Ede (CHE). De resultaten van het onderzoek laten zien dat de wettelijk geregelde onafhankelijkheid van cliëntondersteuning onder druk staat. Cliëntondersteuners ervaren steeds vaker dat ze ‘niet autonoom’ kunnen werken. Belangen van gemeente, het zorgkantoor of zorgaanbieders krijgen vaak voorrang en beperken hun onafhankelijke positie.

“Met name rond de WMO is het met die onafhankelijkheid niet altijd goed gesteld. 15% van de respondenten geeft aan beschikkingen voor zorg af te geven voor de cliënten waar zij ook cliëntondersteuner voor zijn. Onafhankelijkheid is in zo’n situatie een onmogelijkheid. 78% geeft aan alleen cliëntondersteuner te zijn en geen beschikkingen af te geven. Dat biedt volop ruimte voor autonomie. Autonomie is niet alleen afhankelijk van het al dan niet afgeven van beschikkingen. Dat blijkt uit de respons of cliëntondersteuners het beeld hebben dat zij voldoende onafhankelijk kunnen functioneren. 30% van de respondenten rondom de WMO geeft ook aan dat hun onafhankelijkheid soms onder druk staat. Druk wordt ervaren vanuit de omgeving waarin gewerkt wordt: het sociaal team en vooral van de gemeente. Cliënten worden niet genoemd als oorzaak van druk of beperking van de onafhankelijkheid. Op grond van de informatie uit de focusgroep vermoeden wij dat de druk samenhangt met de manier waarop de cliëntondersteuner gepositioneerd is: de helft van de WMO-clieñtondersteuners is verbonden aan een wijkteam. Onafhankelijk optreden betekent dat je soms standpunten inneemt die anders zijn dan die van je collega. Verder betekent onafhankelijk optreden binnen het kader van de WMO dat je soms in een kritische houding komt te staan ten opzichte van het beleid van de gemeente. Een groot aantal respondenten (41%) geeft aan deze druk op de autonomie te ervaren.”

3. Onderzoeksrapport cliëntondersteuner. Hoe waarderen cliëntondersteuners de ruimte voor autonomie en kwaliteit? CHE, november 2018.

file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/rapport_definitief.pdf

Kunnen cliëntondersteuners in uw gemeente voldoende onafhankelijk functioneren?

4. Specifieke doelgroepen

Cliëntondersteuning is er voor iedereen die een steuntje in de rug kan gebruiken. In 2018 kwam er steeds meer aandacht voor specifieke doelgroepen zoals LVB en schulden, patiënten in de curatieve zorg en ex-gedetineerden.

Deskundigheid en kwaliteit bevorderen, in het bijzonder om specifieke groepen beter bij te staan

“In het kader van deskundigheidsbevordering wil ik er vooral voor zorgen dat we specifieke groepen nog beter gaan bedienen. Ik zie namelijk dat bepaalde cliënten het extra moeilijk vinden om hun vraag te formuleren of hun weg te vinden naar de voorzieningen die ze nodig hebben. Ook geven professionals aan het lastig te vinden bepaalde mensen te bereiken. De functie van cliëntondersteuning wordt niet altijd goed benut. Bovendien vraagt het nogal wat van een cliëntondersteuner om van alle mogelijke specifieke groepen en hulpvragen in beeld te hebben wat er mogelijk is en wat de regels zijn. Sommige groepen vragen om ondersteuners die zich specialiseren door bijvoorbeeld specifieke kennis op te bouwen van de problematiek en/of de (lokale) sociale kaart. Dit alles geldt in het bijzonder voor groepen die langere tijd en levensbreed ondersteuning kunnen gebruiken.”

1. Minister Hugo de Jong de Jonge, kamerbrief 12 juli 2018, Inzet extra middelen uit Regeerakkoord voor cliëntondersteuning.

4.1 LVB en schulden

Mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) ondervinden zowel bij de aanpak van schulden als bij de toeleiding naar werk de nodige belemmeringen, bleek uit het onderzoeksrapport “LVB, schulden en werk” dat in juni 2018 verscheen. Het is voor mensen met een LVB moeilijk om werk te vinden en te behouden. Zeker als zij kampen met financiële problemen of schulden. Professionals hebben daarnaast moeite om een LVB te herkennen en weten vaak niet hoe ze deze mensen het beste kunnen helpen. Ook zijn interventies op beide terreinen vaak niet op elkaar afgestemd en soms zelfs tegenstrijdig. Een brede alliantie van betrokken organisaties is daarom gezamenlijk aan de slag gegaan om de dienstverlening aan mensen met LVB te verbeteren. In juli 2018 presenteerden Cedris, Divosa, Sociaal Werk Nederland, Federatie Opvang, MEE NL, BPBI, SBCM en NVVK het Actieplan LVB, schulden en werk.

Aanbevelingen: wat is er nodig en van wie?

(...)

“Gemeenten

Aanbevelingen om financiële problemen bij mensen met een LVB te voorkomen:

- *Zorg bij de ontwikkeling van interventies gericht op vroegsignalering en schuldpreventie dat deze aansluiten op de mogelijkheden van mensen met een LVB (waarbij gebruikgemaakt kan worden van de kennis daarover bij het landelijk kenniscentrum LVB).*
- *Geef wijkteams of de sociaal raadslieden de opdracht om ook als product aan te bieden dat mensen met een LVB altijd even contact kunnen opnemen met vragen over administratie.*
- *Stimuleer dat er in het lokale sociaal domein signaalgericht in plaats van vraaggericht wordt gewerkt (mensen actief opzoeken als er signalen zijn dat zij wellicht hulp nodig hebben in plaats van hen hun eigen hulpvraag te laten verwoorden).*
- *Richt de aanvraagprocedure van lokale voorzieningen die schuldenproblematiek kunnen voorkomen, zoals minimabeleid, zodanig in dat mensen met een LVB deze ook (zo zelfstandig mogelijk) kunnen aanvragen.*

Aanbevelingen om financiële problemen bij mensen met een LVB te stabiliseren of op te lossen:

- *Houd bij de toepassing van bijzondere bijstand en andere voorzieningen rekening met het soms improductieve gedrag dat samenhangt met kenmerken van een LVB, zoals het onvoldoende overzien van consequenties (bijvoorbeeld bijzondere bijstand geven als een rechtbank geen wettelijke schuldsanering wil toekennen vanwege een heel beperkte snelheidsovertreding).*
- *Koop in voorkomende gevallen een heel erg onregelende schuld af als het ontstaan gerelateerd lijkt te zijn aan de beperkingen die samenhangen met de LVB.*
- *Voorzie in een permanent programma van educatie om de professionals die actief zijn in het sociaal domein zo te scholen dat zij weten in welke gevallen ze naar welke voorzieningen voor de aanpak van schulden moeten verwijzen (voorzien in een helder verwijskader).”*

(...)

4. Verkenning van de ondersteuningsbehoefte van mensen met een licht verstandelijke beperking bij de aanpak van financiële problemen ter bevordering van hun arbeidsmarktparticipatie. LVB, schulden en werk. (Juli 2018.) Uitgevoerd door Hogeschool Utrecht, Hogeschool Leiden, SBCM en MEE NL, gefinancierd door UWV.

<https://www.uwv.nl/overuwv/Images/lvb-schulden-en-werk.pdf>

Recent verscheen er in Zorg en Welzijn een interview met Xavier Moonen 'Behandel schuldenaren bewust ongelijk'. Xavier Moonen (bijzonder hoogleraar kennisontwikkeling LVB aan de Universiteit van Amsterdam, bijzonder lector inclusie van mensen met verstandelijke beperkingen aan de Zuyd Hogeschool Heerlen en beleidsadviseur bij Koraal Sittard) benadrukt dat aanpak van schulden bij mensen met LVB maatwerk vergt en dat het

Syllabus Cliëntondersteuning MEE Zuid-Limburg

belangrijk is om aandacht te hebben voor het herkennen van LVB.

'Behandel schuldenaren bewust ongelijk'

"Gemeenten zijn erg bang om burgers ongelijk te behandelen. Maar mensen met schulden én een licht verstandelijke beperking hebben maatwerk nodig, stelt Xavier Moonen, bijzonder hoogleraar kennisontwikkeling LVB aan de Universiteit van Amsterdam. 'Anders lossen we ongelijkheid in de samenleving nooit op.'"
(...)

Herkennen

"Het herkennen van mensen die functioneren op lvb-niveau blijft lastig in de praktijk. Een paar jaar geleden ontwikkelde Moonen met collega's – op verzoek uit het veld – de Scil-screener waarmee vastgesteld kan worden of er mogelijk sprake is van lvb. 'Geen diagnostisch instrument, maar de Scil-screener kan de professional wel snel veel inzicht bieden. Hij of zij kan – wanneer er mogelijk sprake is van lvb – ook onmiddellijk zijn of haar taalgebruik aanpassen.'"
(...)

Complex

"Daar komt bij dat mensen met lvb vaak geneigd zijn om ja te zeggen, terwijl ze nee bedoelen. 'Dat maakt het helemaal complex. Een hulpverlener denkt goed bezig te zijn, maar voor de mensen om wie het gaat, leeft de aanpak helemaal niet. Hij of zij wil in principe wel van zijn schulden af, maar met welke inzet? Wat hebben ze daarvoor over? En zo zie je het mis gaan. Hulpverleners moeten veel meer in de schoenen van iemand met lvb gaan staan. Daar is ook kennis voor nodig. Ze moeten weten wat ze kunnen verwachten. Te vaak wordt iemand anders bestempeld als 'ongemotiveerd.'"
(...)

Omslag

"Volgens professor Moonen is er een flinke omslag nodig. 'Nederlandse gemeenten zijn zo bang om burgers ongelijk te behandelen. Maar de enige manier om meer gelijkheid in een diverse samenleving te creëren, is door mensen juist heel bewust ongelijk te behandelen. Anders doe je geen recht aan die ongelijke startsituatie en blijven de verschillen net zo groot. Dat is een grote opgave, ook voor de politiek. Dat gelijkheidsprincipe zit zo diep in Nederland. Dat is oneerlijk, klinkt het dan.'"

5. Behandel schuldenaren bewust ongelijk. 13 Februari 2019. Zorg en Welzijn.

https://www.zorgwelzijn.nl/behandel-schuldenaren-bewust-ongelijk/?tid=TIDP262479XE294A52B2B38480FAFFAA172125D9CD3YI4&utm_medium=email&utm_source=Z+W%20Special%20Congres%20Armoede%20en%20Schulden%202019%20-%20Special%20Newsletter%20Congres%20Armoede%20en%20schulden%20doorgroons%202019&utm_campaign=NB_ZorgenWelzijn

4.2 Patiënten in de curatieve zorg

Het Nivel heeft onderzoek gedaan naar behoefte aan en praktijk van cliëntondersteuning in de curatieve zorg. Het rapport is op 9 april 2018 door het Nivel gepubliceerd.

Onderzoekopdracht van het Ministerie van VWS

“Het Ministerie van VWS (Directie Patiënt en Zorgordening) heeft het Nivel gevraagd in kaart te brengen hoe het gesteld is met de cliëntondersteuning in de curatieve zorg in Nederland, of er zogenaamde best practices zijn in gemeenten waar andere gemeenten door geïnspireerd kunnen worden en of er voorbeelden zijn van effectieve cliëntondersteuning in het buitenland die mogelijk ook in de Nederlandse context gebruikt zouden kunnen worden.”

Uitkomsten

“Cliëntondersteuning in de curatieve zorg blijkt over het geheel genomen geen aandachtspunt bij gemeenten. Wel wordt erkend dat er kwetsbare groepen burgers zijn die ondersteuning nodig hebben in contact met de curatieve zorg. Daarbij gaat het onder meer om mensen met lage gezondheidsvaardigheden, migranten die de Nederlandse taal niet spreken, mensen met lichamelijke of psychische stoornissen en met een complexe zorgvraag. Vragen vanuit deze groepen voor ondersteuning op het gebied van curatieve zorg komen echter zelden rechtstreeks bij de gemeente binnen. Ook melden mensen zichzelf zelden spontaan bij cliëntondersteuners, zoals bijvoorbeeld MEE, met een gerichte vraag rond curatieve zorg.”

Functies van cliëntondersteuning in de curatieve zorg

Grofweg komen er in de interviews drie functies van cliëntondersteuning in de curatieve zorg naar voren: 1. Helpen navigeren en toegang krijgen tot zorg. 2. Hulp bieden bij het formuleren van zorgvraag en krijgen van zorg op maat. 3. Mensen meer in hun eigen kracht zetten, zodat ze beter in staat zijn om de zorg te krijgen die ze nodig hebben. De vraag naar ondersteuning die mensen hebben zal zich echter zelden beperken tot de zorg. Een cliënt komt bijvoorbeeld bij een huisarts met pijnklachten, maar daarnaast is er ook sprake van arbeidsproblematiek en schuldenproblematiek. Juist omdat het vaak om complexe, meervoudige problematiek gaat zal een zorgverlener in de curatieve zorg de hulp van een cliëntondersteuner inroepen, omdat zij zelf onvoldoende ondersteuning kunnen bieden op alle vlakken. Daarvoor ontbreekt vaak de tijd en de expertise.

Conclusie

“Samenvattend kunnen we de vraag uit de titel: “Cliëntondersteuning in de curatieve zorg; Is gerichte aandacht nodig?” bevestigend beantwoorden. Er lijkt ook in Nederland een behoefte aan ondersteuning bij bepaalde doelgroepen. De vorm van de ondersteuning, de bekendheid daarmee en de onderlinge afstemming tussen de gemeente en de zorgsector verdienen nog gerichte aandacht. Goed onderzoek naar de behoefte aan en naar de effectiviteit van cliëntondersteuning in de curatieve zorg is nog nodig. Dit geldt ook voor het betrekken van de beoogde cliënten bij het ontwikkelen van passend aanbod.”

6. Cliëntondersteuning in de curatieve zorg. Is gerichte aandacht nodig? L. Murugesu; M. Heijmans & J. Rademakers. Nivel: februari 2018.

<https://nivel.nl/sites/default/files/bestanden/clientenondersteuning.pdf>

4.3 Ex-gedetineerden

Het afgelopen jaar is er ook veel aandacht geweest in onderzoek, de Tweede Kamer en de media voor een betere re-integratie van ex-gedetineerden.

BEGELEIDING EX-GEDETINEERDEN

Mohammed een ex-gedetineerde met een verstandelijke beperking was dakloos, nu heeft hij eindelijk een flatje.

“Er is onvoldoende oog voor (ex-)gedetineerden met een licht verstandelijke beperking (LVB). Begeleiding in de gevangenis én in de periode daarna bespaart op crisisopvang, schuldhulpverlening en burenoverlast. Rotterdam loopt voorop.”

(...)

35 tot 40 procent van alle gedetineerden heeft LVB

“Mohammed heeft een licht verstandelijke beperking. LVB'ers hebben een laag IQ, en moeite zich staande te houden in het alledaagse leven. Een groot deel krijgt hulp van familie en vrienden, heeft werk en een woning. Kortom, ze redden zich zonder ‘formele’ zorg. Maar bovengemiddeld vaak zitten LVB'ers in de opvang voor dak- en thuislozen of in detentie. Het gaat volgens onderzoek om 35 tot 40 procent van alle gedetineerden.

Als ze in aanraking komen met justitie, komt hun licht verstandelijke beperking vaak niet of te laat in beeld. En als ze weer vrijkomen, ontbreekt vaak een sterk netwerk om op terug te vallen. Het aanvragen van een uitkering, het vinden van werk of een woning, het aflossen van schulden: het is te complex om zelf te regelen. Met alle gevolgen van dien na vrijlating: woonoverlast, (nog meer) schulden, agressie, recidive.”

(...)

Meer levensgeluk

“Dat moet anders, vindt de Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN), de koepel van professionele zorgaanbieders in de gehandicaptenzorg. Als mensen met een licht verstandelijke beperking al tijdens hun detentie hulp krijgen, vervallen ze minder vaak in hun oude gedrag. Een ‘integrale aanpak’ door gevangenissen, gemeenten, zorgaanbieders, reclassering, familie en vrijwilligers leidt tot minder recidive, meer levensgeluk en forse besparingen. Dat laat een woensdag gepubliceerde ‘maatschappelijke business case’ zien onder ruim 500 LVB'ers in de regio Rotterdam. Met deze aanpak denken experts dat de recidive kan worden gehalveerd.”

7. Begeleiding ex-gedetineerden. Mohammed een ex-gedetineerde met een verstandelijke beperking en was dakloos, nu heeft hij eindelijk een flatje. 13 februari 2019. De Volkskrant.

[https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/mohammed-is-een-ex-gedetineerde-met-
een-verstandelijke-beperking-en-was-dakloos-nu-heeft-hij-eindelijk-een-
flatje~bc0a474f/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F](https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/mohammed-is-een-ex-gedetineerde-met-
een-verstandelijke-beperking-en-was-dakloos-nu-heeft-hij-eindelijk-een-
flatje~bc0a474f/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F)

Kamer voor betere re-integratie ex-gedetineerden

“De tweede kamer heeft staatssecretaris Tamara van Ark (Sociale Zaken en Werkgelegenheid, VVD) de opdracht gegeven met gemeenten in gesprek te gaan over betere re-integratie van ex-gedetineerden. Zij hebben bij het verlaten van de gevangenis vaak problemen met hun inkomens-, woon- en werksituatie.”

Recidive voorkomen

“Indiener René Peters (CDA) vindt dat gemeenten en justitiële inrichtingen zich nog te weinig proactief inzetten om te voorkomen dat gevangenen zonder inkomen en woning de gevangenis uitlopen.” (...)

Pilot

“Plaatselijk zijn er al initiatieven die ex-gedetineerden helpen op het rechte pad met behulp van een inkomen, woonruimte en werk. Zo heeft de Dordtse burgemeester Wouter Kolff in het kader van een pilot van het ministerie van Veiligheid en Justitie onlangs een re-integratieofficier aangesteld. De re-integratieofficier coördineert de begeleiding van gevangenen richting een inkomen, onderwijs, werk en een woning. De ondersteuning begint tussen drie en zes maanden voorafgaand aan vrijlating van de gevangene”. (...)

8. Kamer voor betere re-integratie ex-gedetineerden. 27 februari 2019. Binnenlands Bestuur.

https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/nieuws/kamer-voor-betere-re-integratie-ex-gedetineerden.9609540.lynkx?tid=TIDP149816X9179EA2631FE4D37A4230CD20F99ECA7YI5&utm_campaign=BB_NB_Sociaal&utm_medium=Email&utm_source=SMG&utm_content=28-02-2019

In 2018 is MEE Zuid-Limburg gestart met twee participatieprojecten in de Penitentiaire Inrichting (P.I.) Sittard.

1. Omgaan en herkennen van gedetineerden met een LVB

Omdat vermoedelijk 30-40% van alle gedetineerden een lichtverstandelijke beperking (LVB) heeft en deze groep vaak erg beïnvloedbaar is en daardoor het recidivegevaar groot is, hebben P.I. Sittard en P.I. Roermond besloten om hierop te anticiperen door in te zetten op het omgaan en herkennen van gedetineerden met een LVB. MEE Midden-Noord Limburg verricht haar werkzaamheden binnen P.I. Roermond en MEE Zuid-Limburg in de P.I. Sittard.

2. Samenwerken bij de toeleiding van ex-gedetineerden naar betaald werk

Samenwerken bij de toeleiding van ex-gedetineerden naar betaald werk is een landelijk pilotproject van Justitie in samenwerking met S-BB en MEE Zuid-Limburg, MEE Midden-Noord Limburg, MEE Gelderse Poort, MEE Plus Drechtsteden en MEE Drenthe. Iedere MEE organisatie is gekoppeld aan een P.I. verspreid door het land. MEE Zuid-Limburg is gekoppeld aan de P.I. Sittard. Doel van dit project is om het recidivegevaar na detentie terug te dringen, doordat de gedetineerde meteen een nuttige, passende en betaalde daginvulling heeft.

P.I. Sittard bleek het meest succesvol in deze pilot, waardoor is besloten het traject voort te zetten tot 1 juli 2019. Inmiddels hebben 7 gedetineerden blijvend werk gevonden. 9 Gedetineerden zijn afgehaakt, doordat ze bijvoorbeeld in behandeling moesten na detentie, ze zelf werk hadden gevonden, ze niet gemotiveerd bleken te zijn, etc.

Participatieprojecten MEE Zuid-Limburg

Omgaan en herkennen van gedetineerden met een LVB

“Binnen dit project richt ik mij met name op de nieuwe instroom gedetineerden binnen het Huis van Bewaring. Gedetineerden verblijven hier in afwachting van hun uitspraak van de rechter. Wanneer een nieuwe gedetineerde het Huis van Bewaring binnen treedt, zal een penitentiair inrichtingswerker van de afdeling binnen 2 weken een SCIL test bij hem afnemen. Een SCIL test is een screeningsinstrument om aan de hand van een vragenlijst vast te stellen of iemand vermoedelijk LVB heeft. Ik heb de penitentiair inrichtingswerkers in eerste instantie aangeleerd hoe de SCIL test af te nemen. Wanneer de uitslag aangeeft dat er sprake is van vermoedelijke LVB ga ik het gesprek aan met de gedetineerde. Gedurende het gesprek ga ik dieper in op alle leefgebieden, om vervolgens de casemanagers waar ik mee samenwerk advies te geven over het persoonlijke Detentie & Re-integratie plan. Tevens geef ik aan de medewerkers van de P.I. handvatten hoe ze het beste met de gedetineerde met vermoedelijk LVB om kunnen gaan op de afdeling. Te denken valt aan het maken van een aangepast dagprogramma, rustmomenten inplannen, letten op taalgebruik in gesprekken, etc.”

Samenwerken bij de toeleiding van ex-gedetineerden naar betaald werk

“Ik ben met diverse disciplines in P.I. Sittard samen gaan zitten, om te kijken hoe we out of the box te werk konden gaan. Uiteindelijk ben ik nauw met de casemanagers gaan samenwerken en hebben we gekeken welke gedetineerden op korte termijn vrij kwamen, waar hun hulpvragen lagen, waar ze affiniteit mee hadden, welke leer- en werkervaring ze hadden opgedaan, etc.

Ik heb met gedetineerden C.V.'s gemaakt, ze tools bijgebracht voor sollicitatiegesprekken, ben bedrijven gaan benaderen en heb ze openlijk verteld met welke doelgroep ik ze wilde samenbrengen. Tot mijn verbazing stond echt iedere werkgever hier open voor, zolang we maar transparant in gesprek waren.

Ik heb de gedetineerden ondersteund in hun gesprekken met de werkgever en ook benoemd dat ik de komende tijd nog op de achtergrond betrokken blijf, voor het geval zaken niet naar wens lopen. Daarnaast richt ik mij ook op de andere leefgebieden als dat nodig is en onderhoud ik contacten met eventueel andere betrokken partijen, zoals bijvoorbeeld de Reclassering.”

Eva Bettink
Consulent/cliëntondersteuner

Is er binnen uw gemeente aandacht voor specifieke doelgroepen zoals mensen met LVB en schulden, patiënten in de curatieve zorg en ex-gedetineerden?

5. VN-verdrag handicap

In 2016 trad het VN-verdrag handicap in Nederland in werking. In het verdrag staan inclusie, persoonlijke autonomie en volledige participatie centraal. In het verdrag is aangegeven wat de overheid moet doen om ervoor te zorgen dat de positie van mensen met een beperking verbetert. Het College voor de Rechten van de Mens houdt toezicht op de naleving van het verdrag en de manier waarop het verdrag in de praktijk wordt gebracht. Eind 2018 is het eerste evaluatierapport van dit college gepresenteerd. Uit het rapport blijkt dat de Nederlandse overheid wel stappen heeft gezet om een inclusieve maatschappij te bevorderen, maar dat de aanpassingen te langzaam gaan.

Zelfbeschikking

“Mensen met een beperking worden in Nederland in sommige situaties onder curatele, beschermingsbewind of mentorschap geplaatst. Hierdoor verliezen zij hun beslissingsbevoegdheid. Dit is niet in lijn met het VN-verdrag. Hierin is bepaald dat mensen met een beperking beslissingsbevoegd zijn en dat men zo nodig ondersteund moet worden bij het maken van beslissingen.”

Inclusief onderwijs

“In het onderwijs hebben leerlingen met een beperking minder kansen dan leerlingen zonder beperking. Het reguliere onderwijs is onvoldoende toegankelijk voor leerlingen met een beperking. Velen moeten daarom noodgedwongen uitwijken naar het speciaal onderwijs. Het College constateert dat de overheid nog geen plan heeft ontwikkeld om het onderwijs inclusief te maken.”

Arbeidsmarkt

“Op de arbeidsmarkt worden te weinig mensen met een beperking in dienst genomen. Dit geldt met name voor de publieke sector. Omdat zij niet op gelijke manier kunnen meedoen op de arbeidsmarkt kunnen veel mensen met een beperking niet zelf in hun levensonderhoud voorzien. Dat beperkt hun zelfstandigheid.”

Gezondheidszorg

“De gezondheidszorg voor personen met een psychische beperking is vaak niet tijdig beschikbaar. De wachttijden zijn nog steeds erg lang. Bovendien krijgen mensen die thuis wonen niet altijd de juiste psychische zorg. Dat kan tot problemen leiden, zoals verlies van werk en het oplopen van schulden.”

Maatschappelijke ondersteuning door gemeenten

“Een andere bevinding van het College is dat de mate van beschikbare ondersteuning per gemeente verschilt. Daarnaast hebben nog niet alle gemeenten een plan om het VN-verdrag uit te voeren.”

Positieve ontwikkelingen

“Het College constateert ook een aantal positieve ontwikkelingen om mensen met een beperking zelfstandig aan de samenleving te laten deelnemen. Zo worden de verkiezingen toegankelijker gemaakt en zijn de rechten van mensen met een beperking in de wet gelijke behandeling uitgebreid. Ook heeft de regering het programma ‘Onbeperkt Meedoen’ ontwikkeld. Daarin staan afspraken om de participatie van mensen met een beperking te vergroten. Mensen met een beperking zijn hierin vertegenwoordigd.”

Syllabus Cliëntondersteuning MEE Zuid-Limburg

Hoe gaat het met het VN-verdrag Handicap na twee jaar? 3 december 2018.
www.mensenrechten.nl

file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/Easy%20Read%20VN-verdrag%20handicap_2018_NED%20toegankelijk.pdf

MEE Zuid-Limburg merkt dat in toenemende mate Zuid-Limburgse gemeenten in hun nieuwe toekomst- of meerjarenplannen de uitvoer van het VN-verdrag handicap expliciet hebben opgenomen. In enkele gemeenten denken wij vanuit MEE ook mee over het realiseren van een inclusieve gemeente.

In 2018 zijn we ook gestart met het onder de aandacht brengen van het VN-verdrag handicap door in onze nieuwsbrief steeds een stukje te schrijven over het VN-verdrag handicap. Hierbij leggen we uit wat het VN verdrag is en leggen we steeds een artikel uit de wet kort uit. Aan de hand van een voorbeeld uit onze dagelijkse praktijk laten we zien op welke manier de cliëntondersteuning van MEE ook bijdraagt aan het uitvoeren van het VN-verdrag.

Alle mensen met een beperking hebben dezelfde rechten en plichten als mensen zonder beperking. Dat staat in het VN verdrag handicap. In deze rubriek geven wij van de belangrijkste artikelen uit dit verdrag een voorbeeld uit het dagelijks leven. Dit doen wij omdat het belangrijk is dat er nog meer aandacht is voor het VN-verdrag.

Wat is het VN verdrag?

De overheid, gemeenten, instellingen, organisaties en bedrijven moeten er voor zorgen dat mensen met een beperking, net als ieder ander, mee kunnen doen in de samenleving. Mensen met een beperking hebben recht op mee doen!

Het VN-verdrag is een serie afspraken tussen landen. Het bestaat uit 50 artikelen. Deze artikelen beschrijven de regels, de rechten en plichten hoe de regering, gemeenten, organisaties van zorg en welzijn de rechten van mensen met een beperking moeten toepassen. De artikelen gaan over werk, onderwijs, zelfstandig wonen, toegankelijkheid, vrije tijd, gelijkheid, vrijheid en recht op leven.

MEE en het VN verdrag handicap

In de dagelijkse praktijk van MEE zien we hoe mensen met een beperking met of zonder ondersteuning in staat zijn mee te doen. We zien ook hoe belangrijk het is dat er nog meer aandacht is voor het VN verdrag. In deze rubriek willen wij onze praktijk met u delen door iedere keer één artikel uit het VN verdrag toe te lichten met een voorbeeld uit het dagelijks leven.

Recht op toegankelijkheid (artikel 9)

Alle gebouwen, zoals gemeentehuis, winkels, het zwembad en de school, moeten toegankelijk zijn voor mensen met een beperking.

VN verdrag in de praktijk - Peter (45 jaar)

Ik ga wekelijks graag een frietje eten in de snackbar maar ik zit in een rolstoel. Echter de snackbar waar ik heen ga is niet rolstoeltoegankelijk. De eigenaar heeft de zaak pas geleden verbouwd zonder rekening te houden met mensen met een handicap. Ik vond dit een schande en des te meer omdat ik er iedere week kom! Ik durfde het gesprek eigenlijk niet aan te gaan maar samen met mijn begeleider van MEE heb ik deze stap toch gezet. Ik had zelf al bedacht hoe de eigenaar de zaak wel rolstoeltoegankelijk kon maken. Ook heb ik hier met een paar kennissen, die ook in een rolstoel zitten, over gesproken en zij delen mijn mening. Tijdens het gesprek heb ik aangegeven dat ik mij gediscrimineerd voel op grond van mijn handicap. De eigenaar stond open voor advies en vond het prettig dat ik al had meegedacht over mogelijke oplossingen om de toegankelijkheid te verbeteren. De eigenaar gaf aan daad bij het woord te voegen. Korte tijd later had de snackbar nog een extra ingang erbij, speciaal voor mensen die van een rolstoel afhankelijk zijn! Ik was blij en heb mijn blijheid op Facebook gedeeld zodat iedereen het kon zien en lezen. Deze blij van waardering is hierdoor ook zichtbaar geworden voor anderen. Hierdoor heeft de eigenaar van de snackbar nieuwe klanten erbij gekregen en ook heeft hij een betere reputatie gekregen. Het steuntje in de rug van mijn MEE consulent heeft ertoe geleid dat ik het gesprek ben durven aangaan.

Recht op vervoer (artikel 20)

Het openbaar vervoer moet zo werken dat de mensen met een beperking gemakkelijk zelfstandig kunnen reizen. Sommigen hebben daarbij hulp op de achtergrond nodig.

VN verdrag in de praktijk - William (55 jaar)

Vanwege mijn reuma ben ik helaas niet meer in staat om te werken en ga ik rollend door het leven. De hele dag thuis zitten is niets voor mij. Ik wil ook graag een bijdrage blijven leveren aan de maatschappij. Dat doe ik door me op diverse plekken in te zetten als vrijwilliger. Dit wordt mogelijk gemaakt doordat ik gebruik kan maken van de regiotaxi. Zo fijn dat ik me op die manier door heel Zuid-Limburg kan verplaatsen. Soms is de praktijk echter frustrerend. Het is 16.30 uur en ik heb net een overleg gehad bij MEE en wacht op de taxi. Deze kan tussen nu en 17.00 uur komen. Ik ga snel nog even naar het toilet en meld dit bij de receptioniste. Ik kom terug en hoor van haar dat de taxi net is weggereden. Ondanks haar uitleg dat ik naar het toilet was, wilde de chauffeur niet wachten. Dat betekent opnieuw een taxi bestellen en minimaal 1 uur wachten. Inmiddels begint het kantoor leeg te raken en ook de receptioniste heeft haar werkdag erop zitten. Buiten komt de regen met bakken uit de lucht. Het duurt waarschijnlijk nog een half uur voordat de taxi komt. De receptioniste is zo vriendelijk om samen met mij te wachten zodat ik niet buiten hoef te staan. Ik voel me bezwaard dat zij nu later thuis is. Om 17.45 uur zit ik dan eindelijk in de taxi op weg naar huis en kan ook de receptioniste beginnen aan haar vrije avond. Gelukkig hoef ik vanavond nergens meer naar toe.

Recht op eigen gezinsleven (artikel 23)

Syllabus Cliëntondersteuning MEE Zuid-Limburg

Iedereen heeft het recht op een eigen gezin, om samen te wonen of te trouwen en voor kinderen te kiezen. Mensen met een beperking zijn daarop geen uitzondering.

VN verdrag in de praktijk - Janneke (28 jaar)

Samen met mijn partner hebben we al een hele lange tijd een kinderwens. Echter heb ik een lichte vorm van autisme, PDD-NOS om precies te zijn. Nu vraag ik mij af of het wel verstandig is om een kind te krijgen, want kan ik dat allemaal wel?

Kan ik goed genoeg inspelen op de signalen die mijn kind geeft, op de emoties die het uit en hoe weet ik dan of ik het bij het rechte eind heb? Ik besluit het te bespreken met de MEE consulent die bij ons thuis komt. Er komt een hele hoop verandering bij kijken als je een kind krijgt en samen met de MEE consulent, bekijk ik wat een kindje betekent voor iemand met autisme. Er is zelfs een mogelijkheid om samen met mijn partner in gesprek te gaan met een ervaringsdeskundige (een moeder met autisme) en om een levensechte oefenpop thuis te krijgen voor een week. De pop gedraagt zich als een echt kind en heeft ook dezelfde behoeften (dus ook getroost worden en nabijheid voelen). Uiteindelijk merken mijn partner en ik dat deze opties ons de zekerheid hebben geboden en het vertrouwen hebben gegeven, dat mijn "beperking" geen beperking hoeft te zijn in het opvoeden van een kind, met de goede ondersteuning en de goede handvatten. Ik weet nu dat hulp vragen oké is, omdat dit me sterker maakt als ouder en ik hiermee een goed voorbeeld voor mijn kind stel.

Heeft uw gemeente een plan om het VN-verdrag uit te voeren?

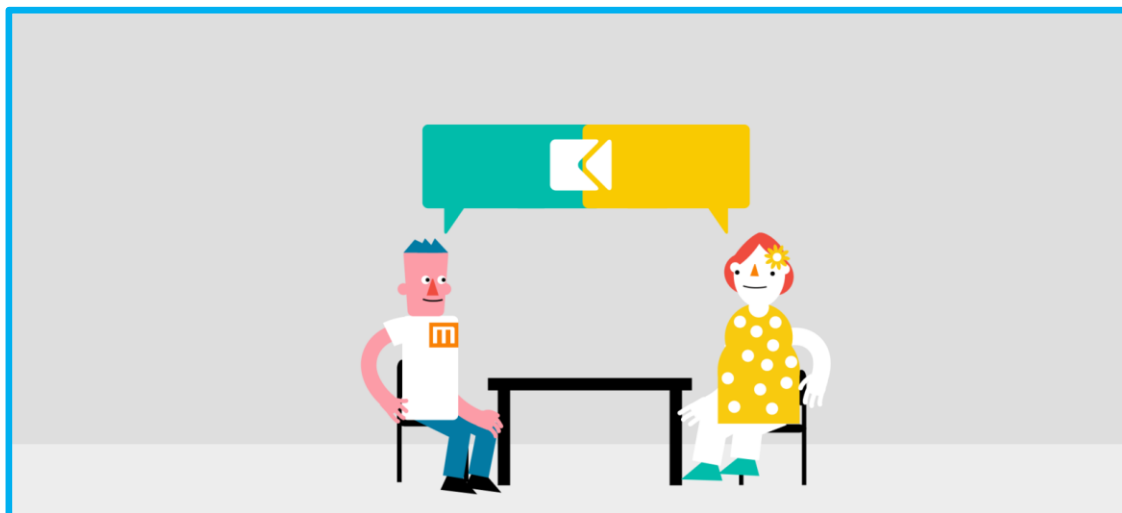
Literatuur

1. Minister Hugo de Jong de Jonge, kamerbrief 12 juli 2018, Inzet extra middelen uit Regeerakkoord voor cliëntondersteuning.)
[file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/kamerbrief-over-inzet-extra-middelen-uit-regeerakkoord-voor-clientondersteuning%20\(3\).pdf](file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/kamerbrief-over-inzet-extra-middelen-uit-regeerakkoord-voor-clientondersteuning%20(3).pdf)
2. Minister Hugo de Jonge, 14 januari 2019, Verslag schriftelijk overleg (VSO) over onafhankelijke cliëntondersteuning.
[file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/kamerbrief-over-verslag-schriftelijk-overleg-vso-over-onafhankelijke-clientondersteuning%20\(2\).pdf](file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/kamerbrief-over-verslag-schriftelijk-overleg-vso-over-onafhankelijke-clientondersteuning%20(2).pdf)
3. Onderzoeksrapport cliëntondersteuner. Hoe waarden cliëntondersteuners de ruimte voor autonomie en kwaliteit? CHE, november 2018.
file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/rapport_definitief.pdf
4. Verkenning van de ondersteuningsbehoefte van mensen met een licht verstandelijke beperking bij de aanpak van financiële problemen ter bevordering van hun arbeidsmarktparticipatie. LVB, schulden en werk. (Juli 2018.) Uitgevoerd door Hogeschool Utrecht, Hogeschool Leiden, SBCM en MEE NL, gefinancierd door UWV.
<https://www.uwv.nl/overuwv/Images/lvb-schulden-en-werk.pdf>
5. Behandel schuldenaren bewust ongelijk. 13 Februari 2019. Zorg en Wzijn.
https://www.zorgwelzijn.nl/behandel-schuldenaren-bewust-ongelijk/?tid=TIDP262479XE294A52B2B38480FAFFAA172125D9CD3YI4&utm_medium=email&utm_source=Z+W%20Special%20Congres%20Armoede%20en%20Schulden%202019%20-%20Special%20Newsletter%20Congres%20Armoede%20en%20schulden%20doorgro ns%202019&utm_campaign=NB_ZorgenWelzijn
6. Cliëntondersteuning in de curatieve zorg. Is gerichte aandacht nodig? L. Murugesu; M. Heijmans & J. Rademakers. Nivel: februari 2018.
<https://nivel.nl/sites/default/files/bestanden/clientenondersteuning.pdf>
7. Begeleiding ex-gedetineerden. Mohammed een ex-gedetineerde met een verstandelijke beperking en was dakloos, nu heeft hij eindelijk een flatje. 13 februari 2019. De Volkskrant.
<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/mohammed-is-een-ex-gedetineerde-met-een-verstandelijke-beperking-en-was-dakloos-nu-heeft-hij-eindelijk-een-flatje~bc0a474f/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
8. Kamer voor betere re-integratie ex-gedetineerden. 27 februari 2019. Binnenlands Bestuur.
https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/nieuws/kamer-voor-betere-re-integratie-ex-gedetineerden.9609540.lynkx?tid=TIDP149816X9179EA2631FE4D37A4230CD20F99EC A7YI5&utm_campaign=BB_NB_Sociaal&utm_medium=Email&utm_source=SMG&utm_content=28-02-2019
9. Hoe gaat het met het VN-verdrag Handicap na twee jaar? 3 december 2018. www.mensenrechten.nl
file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/Easy%20Read%20VN-verdrag%20handicap_2018_NED%20toegankelijk.pdf

Syllabus Cliëntondersteuning MEE Zuid-Limburg

Aanullende literatuur

- * Een lokaal sociaal contract. Voorwaarden voor een inclusieve samenleving. Maart 2018. Kim Putters, Sociaal en Cultureel Planbureau. <file:///srv-mee-fs-02/Data/Userdata/fdte/My%20Documents/Downloads/Een%20lokaal%20sociaal%20contract%20-%20webversie.pdf>
- * Zorgen voor burgers. Mei 2018. De Nationale Ombudsman. <https://www.nationaleombudsman.nl/system/files/onderzoek/Rapport%20zorgwetten%202018-030.pdf>
- * Evaluatie OCO Wlz De uitvoering en bekostiging van onafhankelijke cliëntondersteuning Wlz. Februari 2018. Sira Consulting. <https://www.siracompanies.com/wp-content/uploads/evaluatie-oco-wlz.pdf>
- * Het eerste jaar koplopers: Inzichten en aanbevelingen voor cliëntondersteuning. Maart 2019. Movisie. <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2019-03/Het-eerste-jaar-koplopers-inzichten-en-aanbevelingen-voor-clie%CC%88ntondersteuning.pdf>

MEE Zuid-Limburg

Frankenlaan 7

6419 BT Heerlen

T: 088 010 22 22

E: info@meezuidlimburg.nl

W: www.meezuidlimburg.nl